

אינדונזיה: מאיים בזרם למדינת-על אזורית

ההיסטוריה המתועדת של המדינה הגדולה הנקראת כיום "אינדונזיה" היא ארוכה ומורכבת מאוד. ג'ורא אלירז ורותם קובנר סוקרים באופן תמציתי (ובפעם הראשונה בעברית) את התמורות והגלגולים שעבר הארכיפלג האינדונזי מראשית ההתיישבות בו, דרך התפשטות האסלאם, הפרקים הקולוניאליים, הכיבוש היפני, קבלת העצמאות, המאבקים על טריטוריות שנותרו בידי זרים, המתח בין הדרישה להקמת מדינת הלכה אסלאמית למדינה הדוגלת בפתיחות ובפלורליזם דתי, השלטון האוטוריטרי בימיהם של סוקרנו וסוהרטו, ועד גיבושה של הדמוקרטיה – השלישית בגודלה בעולם – המתקיימת בה כיום.

של הסביבה הגאוגרפית, התרבותית, החברתית והפוליטית שבה היא מצויה, מומחשת היטב בזרותם הגמורה לקוראי העברית של טקסטים שנכתבו במקורם בשפה המלאית, קטגוריה לשונית המשתייכת למשפחת השפות האוסטרונזיות, ועמה נמנית גם השפה האינדונזית, שהיא בין השפות המובילות בעולם על-פי מספר הדוברים אותה. אכן, אינדונזיה פורצת מעת לעת לתודעתנו, בהבזקים קצרים, בעיקר בהקשר של פורענויות טבע, אך גם בהקשר לפיגועי טרור בודדים המבוצעים באינדונזיה בידי קנאים מוסלמים. או אז, כמו במקרה האחרון, עולה עוצמת אי-הידיעה מדרך הצגת הדברים ומפרשנותם. ניכר כי חוסר ידע בסיסי שכזה על אודות אינדונזיה קיים גם בקרב החברות האסלאמיות הרבות המאכלסות את המזרח התיכון, הגם שרבים מהמוסלמים באינדונזיה דווקא חשים מידה לא-מבוטלת של זיקה אליו, בהיותו ערש האסלאם ומרכזו של העולם האסלאמי.

ניסיון להבהיר את טיבה של המדינה האינדונזית בת ימינו מחייב מבט היסטורי רחב יותר על הארכיפלג האינדונזי עוד בטרם החלה לצמוח בו, בשנות ה-40 המאוחרות של המאה העשרים, מדינה עצמאית המוכרת כיום בשם "הרפובליקה של אינדונזיה" (Republik Indonesia). אולם מבט היסטורי רחב שכזה ניצב בפני קשיים מתודולוגיים, במידה רבה בשל הבעייתיות הנעוצה בניסיון לספר סיפור קוהרנטי המתייחס לאלפי איים, שרובם התנהלו במשך דורות רבים ללא זיקה ביניהם, מה גם שמדובר בארכיפלג המאכלס למעלה מ-300 קבוצות אתניות מקומיות, הדוברות מאות לשונות וניבים, והמכיל שפע של מסורות תרבותיות וסגנונות חיים. יתר על כן, באזור זה צמחו נרטיבים היסטוריים נפרדים רבים, שהרי מרבית מרכיביו של הפסיפס העכשווי של מה שמוגדר

במחוזותינו, כתיבה על אודות אינדונזיה היא כהזמנת הקוראים למסע במרחב עלום, שהרי אינדונזיה כמרחב תרבותי, חברתי ופוליטי משתרעת הרחק מעבר לקו האופק. לכאורה מפליא הדבר, שהרי מדובר בארכיפלג ענק של למעלה מ-17 אלף איים, כשליש מתוכם מיושבים, והם פרושים על פיסת ים שרוחבה כ-5,200 קילומטרים, מרחק גדול יותר מהמרחק בין החוף המזרחי לחוף המערבי של ארצות-הברית. באיים אלה שוכנים כ-250 מיליון נפש, נתון המציב את אינדונזיה כמדינה הרביעית בעולם בגודל האוכלוסייה; כ-87 אחוזים מאוכלוסייה זו הם מוסלמים ולפיכך אינדונזיה היא בית לאוכלוסייה המוסלמית הגדולה ביותר בעולם. במרחב אנושי גדול זה נבנית כיום הדמוקרטיה השלישית בגודלה בעולם, אחרי הודו וארצות-הברית. יש הסבורים, כי לא ירחק היום ואינדונזיה – שנהנית ממעמד בולט בארגון האזורי "איגוד מדינות דרום-מזרח אסיה" (ASEAN) ונמצאת במקום ה-16 בעולם בתוצר הלאומי הגולמי שלה – תמלא תפקיד חשוב גם בכלכלה הגלובלית.

על אף כל זאת, אינדונזיה נותרה המדינה הגדולה ביותר בעולם שבני-אדם החיים מחוץ לגבולותיה, או שאינם חיים בסמיכות קרובה אליה, יודעים עליה פחות מכול. אפילו סיפורה הייחודי של יהדות אינדונזיה הוא כמעט בגדר סוד השמור למעטים בלבד במקומנו. זרותה של אינדונזיה, וכן

ד"ר ג'ורא אלירז הוא חוקר במכון טרומן באוניברסיטה העברית בירושלים ובמכון המלכותי ההולנדי ללימודי דרום-מזרח אסיה והקריביים בליידן שבהולנד. הוא מתמחה באסלאם בדרום-מזרח אסיה ובמזרח התיכון.

eliraz-g@bezeqint.net זוא"ל:

למעלה: "אבן החן היקרה ביותר שלנו": הארכיפלג האינדונזי בדימוי הקולוניאלי ההולנדי, שנת 1916; משמאל: משא ומתן לעצמאות: ראש ממשלת אינדונזיה, מוחמד האטה (Hatta), וראש ממשלת הולנד, וילם דרייס (Drees), במפגש עם עיתונאים, האג, 1949; למטה: בול דואר של הרפובליקה של אינדונזיה

כיום כאינדונזיה, התקיימו במשך רובה של ההיסטוריה בלי שיהיו כפופים לישות פוליטית משותפת.

אין ספק, אם כן, שהמושג "אינדונזיה", הקושר יחדיו ארכיפלג זה לכדי ישות בעלת קווי ייחוד משלה, הוא מודרני. לא רק שלא מדובר בשם מקומי (Indo + nēsos); nēsos ביוונית "אי"), אלא במידה מסוימת, המושג עצמו, על משמעותו הרחבה, הוא תוצר מערבי, פרי שלטונו של כוח אירופי אך גם פוסט-קולוניאלי בחלקו. תחילתו רק בסוף המאה התשע-עשרה, לאחר שעלה בידי השלטון הקולוניאלי ההולנדי להשלים את ההשתלטות ארוכת השנים על השטח המזוהה כיום עם המדינה האינדונזית. רק אז התחיל השלטון הקולוניאלי, מתוך שיקוליו הוא, לגבש את המושג "אינדונזיה" כמושג פוליטי. בעקבות זאת קנה המושג אחיזה בקרב צעירים באזורים העירוניים, צעירים שהתבלטו כמבשריה של התנועה הלאומית. רבים מהם היו חניכי בתי-ספר שלימדו בשפה ההולנדית ושעריהם נפתחו לבני המקום רק בראשית המאה העשרים. אלה, בשונה מההולנדים, ביקשו לקחת את המושג "אינדונזיה" ממקומו התחילי בהקשר הקולוניאלי אל עבר פרדיגמה שונה של שלטון עצמי ועצמאות מדינית. ראוי לציין, כי סטיאבודי (Setiabudi), אחד מאבות הלאומיות האינדונזית, החיה את השם "נוסנטארה" (Nusantara), שפירושו בשפה הג'אוונית "האיים החיצוניים" בשנות ה-20 של המאה העשרים. שם זה לטריטוריה של איי הודו המזרחית ההולנדית נבחר משום שהוא נחשב מקומי וחסר כל זיקה לשפות אירופיות או לשפות הודו. במקור היה זה גאדג'ה-מאדה (Gajah Mada), המדינאי הבולט ביותר באימפריה הימית של מאג'פהיט (Majapahit) שמרכזה היה באי ג'אווה, שטבע את המונח בתחילת המאה הארבע-עשרה.

ואולם בסופו של דבר השם "אינדונזיה" הוא שתפס, ואף שכאמור מושג זה הופיע מאוחר, הרי שלהלן נעשה בו שימוש וכן בתואר השם "אינדונזי" על נגזרותיו השונות, ללא תלות בזמן, כדי לאפשר נקודת התייחסות ברורה. עם זאת, הבעיות ההיסטוריוגרפיות בכתיבה על הארכיפלג הדרום-מזרח אסיאני אינן מתמצות בשמות. אל הקשיים והדילמות נוספת העובדה, כי על אף התקדמות משמעותית באחרונה במחקר, ההיסטוריה הפוליטית של חלקים ניכרים מאינדונזיה עד תחילת המאה החמש-עשרה עדיין איננה ברורה לחלוטין. מראשית מעורבותן הקולוניאלית של מדינות אירופה במאה השש-עשרה, המציאות בארכיפלג האינדונזי הייתה של פיצול פוליטי רב. השליטה באזור הייתה נתונה במידה רבה בידי שליטים מקומיים, שנמנו לרוב עם שושלות משפחתיות. שליטים אלה הנהיגו דפוסים מגוונים של קהילות פוליטיות. בתקופה הנדונה היה האזור זירה ל"חילופי משמרות" פוליטיים; מגוון של ממלכות ונסיכויות בעלות זהות תרבותית הינדית, בודהיסטית, או שתיהן במשולב, נמצאו בירידה וכמה מהן אף נעלמו במבט

ההיסטוריה. במקומן עלו מדינות חדשות, ששליטתן קיבלו עליהם את האסלאם והן מזוהות כסולטנויות. היה זה אחד הסממנים הבולטים של ראשית ההתבססות ההדרגתית והאטית של האסלאם באינדונזיה מראשית המאה הארבע-עשרה, תהליך שהסתיים במאה העשרים עם ביסוסו של האסלאם כמכנה תרבותי משותף של כל יושבי העולם המלאי (Alam Melayu), הכולל לבד מהארכיפלג האינדונזי גם את איי דרום הפיליפינים ואת דרום תאילנד.

אף שקיימות עדויות אחדות בדבר בואם של ספנים וסוחרים מוסלמים לארכיפלג האינדונזי כבר מאות שנים קודם, חדירת האסלאם לאזור לא הייתה ההשפעה החיצונית הזרה הראשונה. הייתה זו הגירה מצפון לפני כ-4,000 שנה שעיצבה את פניו הדמוגרפיים של הארכיפלג. המהגרים, אוסטרונזים במוצאם, יצאו על-פי התאוריות המקובלות כיום מטיוואן בסירות קטנות. הם התפשטו בהדרגה באיי האזור, החליפו את האוכלוסייה הקודמת או התמזגו עמה, ומשם, לפי השערות מסוימות, מקצתם אף הרחיקו עד מדגסקר במערב וניו זילנד והוואי במזרח. במאה השביעית לספירה החלו לחדור למערב הארכיפלג, ובייחוד לממלכה הימית של שריוויג'איה (Srivijaya), מסורות הינדואיסטיות ובודהיסטיות שהיו לדומיננטיות במשך למעלה מ-600 שנים. האסלאם הגיע לאזור באמצעות סוכנים שונים, כגון סוחרים ודרשנים סופים מהודו, ימאים סינים וסוחרים מחצרמוות שבתים, ובהדרגה התפשט במרכזי האוכלוסייה שבמערב הארכיפלג. מדובר בתהליך ממושך, שכן רק במאה השש-עשרה עבר מספר מאמיניו את מניין המאמינים בהינדואיזם ובוודהיזם, אם כי ברבות השנים היה האסלאם לדת מרכזית ולליבה מגשרת של התרבות המקומית.

במבט היסטורי רחב ניכר, כי תהליך התבססותו של האסלאם בארכיפלג האינדונזי התרחש בעיקרו ללא שימוש בכוח, אלא במידה רבה באמצעות הפצה של דרשנים סופים וסוחרים מוסלמים. תהליך הדרגתי זה התאפיין גם בגילויי סובלנות הדדיים בין מאמיני האסלאם לבני התרבויות המקומיות, לרבות יצירת דפוסי אמונה ופולחן סינקרטיים כתוצאה ממזיגת רכיבים אסלאמיים לתוך אמונות ומסורות מקומיות. ברם נדמה, שהכללה גורפת לגבי האסלאם באינדונזיה כסינקרטי היא מופרזת. היא קשורה לא במעט לעמדה קולוניאלית הולנדית, שביקשה להמעיט מעומק אחיזתו התרבותית של האסלאם בארכיפלג האינדונזי ואף להתעלם ממקומו כמכשיר לגיוס המונים במרידות האנטי-קולוניאליות במהלך המאה התשע-עשרה. עמדה סטראוטיפית זו משודכת לעתים קרובות לעמדה סטראוטיפית מאוחרת יותר, המתארת את המוסלמים באינדונזיה כמוסלמים בשם בלבד, כלומר המגדירים עצמם כך לצורכי הרישום הסטטיסטי במדינה, שמאז זכתה בעצמאותה, מחייבת כל אזרח להימנות עם אחת הדתות הרשמיות. כקודמתה, העמדה השגורה הזו מתעלמת

מתהליכים משמעותיים שעבר האסלאם באינדונזיה, בעיקר בשתי המאות האחרונות, תהליכים שקשורים במידה רבה לזיקתו הגוברת למזרח התיכון (ראו להלן מאמרו של ג'ורא אליז). יש מידה מסוימת של אירוניה היסטורית בכך, שלא־מוץ סטראוטיפים אלה על אודות האסלאם והמוסלמים באינדונזיה שותפים בצורה זו או אחרת גם מוסלמים במזרח התיכון.

“הודו המזרחית ההולנדית”: פרק קולוניאלי ארוך

כל בחינה היסטורית של הארכיפלג האינדונזי במאות השנים האחרונות קשורה באופן בלתי־נמנע לפרק הארוך של האחיזה הקולוניאלית האירופית בו. פורטוגל, שפתחה את הפרק בתולדות אירופה והעולם המכונה “עידן התגליות” ואת המרוץ לעבר אסיה, הייתה גם המדינה האירופית הראשונה שימאה הגיעו לאזור. החיפוש הנמרץ אחר ערוץ ימי לאסיה תוך שימוש בידע אסטרונומי שהיה בידי מוסלמים ובטכנולוגיות יציקה ליצירת תותחים קלים, אפשר לפורטוגלים לפתח יכולות ימיות גבוהות, להקיף את אפריקה, וליצור בהדרגה אימפריה ימית שנפרשה על פני ארבע יבשות. העניין שגילו הפורטוגלים באיי התבלינים שנמצאו במזרח הארכיפלג החל עוד במאה החמש־עשרה, אך עם כיבושה של עיר הנמל מלאקה (Malacca) בחצי־האי המלאי בשנת 1511 הם היו בעמדת זינוק נוחה. עם לא יותר מ־7,000 איש באסיה בשיא התפשטותה, לא היה ביכולתה של ליסבון להשתלט על שטחים גדולים, ולכן נטו סוחריה להשתלב ברשתות סחר מקומיות. אף־על־פי־כן, במספר מקומות אסטרטגיים מבחינה צבאית ומסחרית לא היסס הכתר הפורטוגלי להשתמש בכוח הזרוע. בשנת 1522 כבשו הפורטוגלים את ממלכת סונדה (Sunda) במערב האי ג'אווה ומשם המשיכו בהשתלטות על איי מאלוקו (Maluku) ואף כבשו איים בקצה הצפוני והמזרחי של הארכיפלג כטרנטה (Ternate) וסולור (Solor). עם זאת, במרבית המקומות הייתה הנוכחות הפורטוגלית קצרת ימים, ואף כי הייתה הראשונה להביא את הנצרות לאזור, השפעתה התרבותית והכלכלית הייתה מוגבלת.

עד מהרה היו אלה ההולנדים שהחליפו את הנוכחות הפורטוגלית והקנו לאזור את השם “הודו המזרחית ההולנדית” (Dutch East Indies; בהולנדית: Nederlands-Oost-Indië). הולנד ושכנתה אנגליה אמנם הצטרפו מאוחר למרוץ המסחרי והקולוניאלי, אולם יכולותיהן הימיות והנחישות שבה פעלו הפכו אותן תוך זמן קצר למתחרות ראיות ובסופו של דבר ליורשות של שתי האומות האיבריות. בראשית המאה השבע־עשרה החלו ההולנדים להגיע לדרום־מזרח אסיה. מהלך זה נעשה על־ידי חברת הסחר ההולנדית רבת העוצמה, “חברת הודו המזרחית המאוחדת”, הידועה

בראשי התיבות של שמה בהולנדית, VOC. זו הוקמה בשנת 1602 כדי לנהל את פעילותה המסחרית של הולנד באסיה ובאפריקה ולצמצם את התחרות בין סוחריה. היא זכתה מהמדינה ההולנדית למונופול בפעילותה זו וסמכויות הביצוע שלה במרחב השליטה הקולוניאלי דומות היו מאוד לסמכויות הנתונות למדינה. לבד מהמטה הראשי באמסטרדם, החברה הקימה את המטה האזורי שלה בעיר ג'קרטה שבמערב ג'אווה שאותה כבשו ההולנדים בשנת 1619. ההולנדים לא היססו לשנות את שם העיר לבטביה (Batavia) על שם השבטים שהתגוררו באזור בתקופת האימפריה הרומית. בשנים הבאות החלה “חברת הודו המזרחית המאוחדת” להיאחז בארכיפלג האינדונזי תוך שהיא דוחקת את רגליהן של מדינות אירופיות מתחרות וקונה מעמד של שחקן כלכלי פוליטי חשוב במרחב האסיאתי. בשיאה, לקראת סוף המאה השבע־עשרה, היא העסיקה כ־22 אלף עובדים והייתה לפיכך החברה הגדולה בעולם. אולם בעשרות השנים הבאות חולשתה של המדינה ההולנדית, לנוכח תחרות גוברת ביבשת הבית, נתנה גם בה את אותותיה. סמוך לסופה של המאה השמונה־עשרה, לאחר קרוב ל־200 שנה, החברה התפרקה בשל קשיים כלכליים והאחיזה בארכיפלג האינדונזי עברה למדינה ההולנדית.

מניעה של השליטה הקולוניאלית ההולנדית באינדונזיה היו שיקולים כלכליים מובהקים. חשוב לציין כי הכובשים השכילו לשמר את אחיזתם ולקדם את ענייניהם ברחבי הארכיפלג הענק בעזרת מנגנון בירוקרטי קטן אך יעיל, שנעזר גם בנושאי משרות מקומיים ונשען על כוח צבאי קטן למדי: תחילה כוח שכירים של חברת הסחר ולאחר מכן “הצבא המלכותי של הודו המזרחית ההולנדית” (המוכר בראשי התיבות של שמו בהולנדית – KNIL), שמנה לקראת סוף המאה התשע־עשרה רק כ־30 אלף איש, רובם מבני המקום. כבר מראשית צעדיהם, מצאו עצמם ההולנדים מעורבים באופן עמוק גם בסבך הפוליטיקה הפנימית של אינדונזיה, שבה היו שותפים שליטים מקומיים רבים ואליטות מקומיות. כמו כן נאלצו ההולנדים להתמודד עם גילויי מרי מקומיים והפרות סדר רבות. יש והם אף שינו מבני סמכות מסורתיים כדי להבטיח שהשלטון המקומי יתמוך בנוכחותם, ולא נמנעו משיטת “הפרד ומשול” למניעת היווצרות קואליציות אנטי־הולנדיות. הם אף ניהלו מערכת מורכבת של הסדרים פוליטיים עם שליטים מקומיים, שאפשרה להם לקדם אינטרסים כלכליים גם ללא שליטה ישירה על חלקים נרחבים מהשטח במשך תקופה ארוכה. לבד מהישענות על מיעוטים שמקצתם התנצרו, השלטונות הקולוניאליים נעזרו, כמו במושבות אירופיות אחרות במזרח אסיה, במיעוט הסיני ששורשיו בארכיפלג עוד במאה החמש־עשרה. תחת שלטון ההולנדים מיעוט זה שגשג וגדל בהתמדה בסיוע קילוח מתמיד של הגירה מהיבשת. בדומה ליהודים באירופה, ועד להגירה ההמונית של עובדי מטעים

הכפוי בשנת 1870 והומרה בשיטת שוק בעלת מאפיינים ליברליים לכאורה. לשינויים הללו הייתה השפעה מסוימת על קצב גידול האוכלוסייה המקומית שהתרבתה במהירות עקב טכנולוגיה חקלאית טובה יותר, אספקה סדירה של מזון, ושיפורים בהיגיינה וברמת הבריאות. למעשה, צמיחת האוכלוסייה בארכיפלג החלה עוד בראשית המאה התשע-עשרה והאי ג'אווה הוא דוגמה טובה לכך. בשנת 1802 נאמד גודל אוכלוסיית האי (יחד עם האי הסמוך מאדורה [Madura]) בכשלושה וחצי מיליון איש, בשנת 1900 היא כבר עמדה על כ-28 מיליון איש, וערב פתיחת הפרק האסיאני של מלחמת העולם השנייה הגיעה לכ-48 מיליון איש, כלומר גידול של פי 14 בקירוב במהלך 140 שנה. הריבוי הטבעי באי, אגב, לא נעצר גם אחרי המלחמה, והאוכלוסייה המקומית מגיעה כיום (בשנת 2014) לכ-145 מיליון נפש וג'אווה היא לפיכך האי המאוכלס ביותר ומהצפופים בעולם (כ-1,100,000 איש לקילומטר מרובע).

מאבק לעצמאות וראשית צמיחתה של "היסטוריה אינדונזית"

תחת לחץ גובר של חוגים ליברליים בהולנד ותביעה בשם ערכים הומניטריים התחוללו תמורות נוספות במדיניות הקולוניאלית ההולנדית. למשל, לקראת סוף המאה התשע-עשרה התמתנה במעט החשדנות כלפי האסלאם, בעיקר בכל הקשור להיבטיו הפוליטיים, שנתפשו כמאיימים על עצם שלטונה של הולנד בארכיפלג האינדונזי. מהטעם הזה היו נהוגות, בין השאר, הגבלות מכבידות על יציאתם של מוסלמים לחאג', העלייה השנתית לרגל למקומות הקדושים בחצי-האי ערב; אחת הסיבות להגבלה זאת הייתה החשש שהשבים מהעלייה לרגל יתחילו להסית ולעשות בעיות. השינוי שהתחולל במדיניות כלפי האסלאם קשור באופן הדוק בשמו של כריסטיאן סנוק הורחרונייה (Snouck Hurgronje), מומחה בתחום האסלאם, שהתמנה ליועץ לשלטון הקולוניאלי בשנת 1889. ביוזמתו של הורחרונייה, שהתאסלם בעצמו ואף קיים את מצוות החאג' כמאמין וכחוקר, גובשה בעשור האחרון של המאה התשע-עשרה מדיניות חדשה, בעלת קווים ליברליים, שהביאה לריכוך המדיניות בהיבטים המתייחסים לממד האסלאמי, לרבות הסרת ההגבלות הנוקשות על החאג', אך תוך המשך גילוי ערנות כלפי היבטים פוליטיים המשתמעים ממנה. יתרה מזאת, זמן לא רב לאחר מכן, בפתח המאה העשרים, חוללה הולנד שינוי מהותי במדיניותה הקולוניאלית באינדונזיה. השינוי היה קשור הן ללחצים מבית, בהולנד, והן בעובדה שעלה בידי הולנד, באמצעות מאמץ צבאי, להשלים את אחיזתה בארכיפלג. כתוצאה מההישגים הצבאיים, התעורר צורך בהגדרות פוליטיות חדשות המתייחסות לכלל השטח הנרחב שהיה נתון עתה לשליטתה הישירה.

ומכרות סינים מהיבשת במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, בני המיעוט הסיני באינדונזיה הוגבלו למגורים ברבעים נפרדים בערים, עסקו במסחר ומילאו תפקיד חשוב בהתפתחות הכלכלית של המושבה. ברם, ההישענות על המיעוט הסיני בד בבד עם התחרות המסחרית עמו יצרה בקרב השליטים ההולנדים שניות עמוקה כלפיו, שהידרדרה בכמה מקרים להתפרצויות אלימות ואף למעשי טבח באוכלוסייה הסינית (ראו להלן מאמרו של רן שאולי).

עד לשלהי המאה התשע-עשרה אכן ניכר כי רובה של תקופת השלטון הקולוניאלי ההולנדי עמדה בסימן מובהק של ניצול כלכלי. לניצול היה ביטוי מובהק עם היישום באי ג'אווה בשנת 1830 של מדיניות העיבוד הכפוי (Cultuurstelsel; מילולית "שיטת עיבוד") של גידולים מסוימים, שנכפתה על הכפריים כדי להגדיל את רווחיה של הולנד. נפסדותה של המדיניות הקולוניאלית ההולנדית, על שחיתותה והניצול והכפייה שבה, חדרה לתודעת הציבור ההולנדי בזכות הרומן **מאקס האולאר** (Max Havelaar), שיצא לאור בהולנד בשנת 1860 ככתב אשמה חריף נגד המדיניות של הולנד בג'אווה. רומן זה חורג במשמעותיותו הרבה מעבר לגבולות המקום והזמן, שכן הוא כתב אשמה נגד קולוניאליזם באשר הוא. הרומן נכתב בידי פקיד לשעבר של הממשל הקולוניאלי בשם אדוארד דאווס דקר (Eduard Douwes Dekker), שפרסם אותו תחת שם העט מולטאטולי (Multatuli; בלטינית "רבות סבלתי"). במרוצת השנים הוא תורגם לשפות שונות, לרבות עברית. עם פרסומו הוא עורר הד רב בהולנד והיה לחוד החנית במאבק לשינוי המדיניות ההולנדית בארכיפלג האינדונזי. הספר חייב חוגים ליברליים בהולנד לחפש נתיב בין הרצון להמשיך להפיק רווחים כלכליים לבין ההכרה בצורך להפסיק את המדיניות הנצלנית השיטתית שנכפתה על האזורים הכפריים בג'אווה. בזכות רומן זה, כמו גם גילויים נוספים, ובעקבותיהם יוכוח ציבורי גובר בהולנד, בוטלה באופן רשמי שיטת העיבוד

הסופר מולטאטולי על בול דואר הולנדי

צמיחה מהירה של האוכלוסייה: כפר בג'אווה בסוף המאה התשע-עשרה. בתוך כ-140 שנה גדלה האוכלוסייה באי פי 14

לימים כבעלי משמעות רבה וחשובה בהיסטוריה המודרנית של אינדונזיה. יתרה מזאת, סביר להניח שההולנדים לא חזו רבים מהשינויים הללו וודאי שלא ייחלו להם. התוצאות של מדיניות זו הביאו, למשל, לתחילת הצמיחה של נרטיב אינדונזי, ואף של כמה נרטיבים, שהבולט בהם היה הלאומי, וכולם התנשאו מעל הרמה המקומית ליצירת זהויות רחבות. אלה קשרו יחד קהילות וחברות שבעבר כמעט לא התקיימו ביניהן נקודות מגע ולא היה להן כל חזון משותף. את השינוי הזה אפשר לייחס במידה מסוימת לתהליכי הפיתוח שהחלו ההולנדים ליזום ולבצע, לרבות עיור ותוכניות פיתוח באזורים הכפריים; תהליכים אלה טשטשו, בעיקר בג'אווה, את הגבולות בין קהילות שלפניהם התקיימה ביניהן תקשורת מעטה מאוד, אם בכלל.

גם התפישה הקולוניאלית החדשה, שביקשה לקשור יחד את הארכיפלג למסגרת אחידה, תרמה להבשלה של זהות חברתית משותפת מעבר לזהויות המקומיות החזקות. כתוצאה מתהליכים אלה ניצבו מערכות הזהות התרבותיות המקומיות מול האתגר של זהויות רחבות יותר, שהבולטת בהן הייתה זו הלאומית – והיא שתהיה ברבות הזמן לזהות

מהותו של השינוי במדיניות הקולוניאלית, שעליו הוכרז בשנת 1901, הייתה הסתלקות מהתפישה שליוותה את הולנד מראשית נוכחותה בארכיפלג האינדונזי, ולפיה הפקת רווחים כלכליים היא ההצדקה הראשית לשלטונה שם. זו הומרה בעמדה הצהרתית חדשה, ולפיה הדאגה לרווחת הנתנים האינדונזים היא המעניקה בראש ובראשונה הצדקה לשליטה ההולנדית. "המדיניות המוסרית" (Ethische Politiek), כפי שנקרא הקו החדש, ביקשה לקדם רפורמות ותוכניות פיתוח במגוון תחומים. היא הביאה, לדוגמה, לביצוע תוכניות פיתוח באזורים הכפריים ולפתיחה בפני בני המקום של בתי-ספר המלמדים בשפה ההולנדית. מדיניות זו התאימה מאוד לרוח התקופה, שבה הצדיקה בריטניה את שלטונה במושבות בכך שהיא נושאת ב"עולו של האדם הלבן", כדברי הפואמה של רודיארד קיפלינג, ואילו צרפת נשאה את נס "השליחות המתרבת", כלשונו של המדינאי ז'ול פרי (Ferry). אמנם ביישומה של "המדיניות המוסרית" לא חסרו ליקויים וחולשות, ובכלל ניכר בה פער בין הלכה למעשה, אולם אי-אפשר להתעלם מהשינויים העמוקים והנרחבים שמדיניות זו חוללה. אלה עתידים היו להתגלות

ארבעה כלי שיט ג'אווניים: רשת ענפה של סחר ימי התקיימה בארכיפלג האינדונזי זמן רב לפני בוא האירופאים. ציור הולנדי לא ידוע, שנת 1597-1598

בתקופה זו צמחו גם זהויות אחרות, שבולטות בהן מגמות חדשות של זהות אסלאמית שנשארו גם מסרים פאן-אסלאמיים, ומנגד לא מעטים פנו להגדרת זהות קומוניסטית. בדומה לכך עלו גם הגדרות זהות מקומיות חדשות, בעלות מאפיינים מודרניים, כמו הניסיון להגדרה חדשה על בסיס תפישה ג'אוונית המדברת במושגים של "ג'אווה הגדולה", או על בסיס אתני מובהק, כדוגמת הגדרות חדשות של המיעוט הסיני, שנתפש במשך דורות בעיני בני המקום כזר ושימש לא פעם מטרה לאיבה ולמעשי אלימות. כחלק מתהליכי השינוי והמודרניזציה לוו הגדרות זהות החדשות בצמיחתן של מפלגות פוליטיות ששימשו להן בסיס ארגוני. הגדרות החדשות, על ביטוייהן הארגוניים, יתגלו במרוצת הזמן כרכיבים מרכזיים בדרמות הפוליטיות שליוו את אינדונזיה בדרכה לעצמאות ובעיקר לאחר כינונה. כך בולט העימות העמוק בנושא הגדרת זהותה של המדינה האינדונזית בין מייצגי המגמה הלאומית, המעמידה במרכז את מושג המדינה (Negara), כלומר מדינת הלאום הלא-דתית, לבין המגמה הנושאת מסר אסלאמי פוליטי, שיש בו רכיב פאן-אסלאמי חזק בדמות רעיון קהילת המאמינים

המנצחת. ראשית צמיחתה של מגמה זו בשנות ה-20 של המאה העשרים והיא קשורה באופן ישיר גם לחשיפתם של אלפי אינדונזים לחינוך מערבי כתוצאה מפתיחת שערי בתי-הספר המלמדים בשפה ההולנדית. אמנם החשיפה לחינוך ההולנדי הייתה מצומצמת בהיקפה, אך מסתבר כי היה בה כדי ליצור אליטה אקטיביסטית בעלת תודעה חדשה של זהות לאומית. אליטה זו, שאימצה מההולנדים את המושג המודרני של "אינדונזיה", לקחה אותו הרחק מהקשרו הקולוניאלי המקורי אל עבר רעיון של עצמאות מדינית. ציון דרך חשוב היה כינוס קונגרס של ארגוני הנוער בבטביה באוקטובר 1928, שבו נטלו חלק צעירים וצעירות מרחבי אינדונזיה במטרה לקדם את הרעיון של עצמאות לאומית לכלל הארכיפלג. קונגרס זה טבע סיסמה מעצבת לתנועה הלאומית המתגבשת, שתעניק השראה להמשך המאבק לעצמאות: "אומה אחת - אינדונזית, עם אחד - אינדונזי, שפה אחת - אינדונזית". כמו כן נקבע בו המונח לתנועה בשם "אינדונזיה הגדולה" (Indonesia Raya). דומה כי קונגרס זה על תכניו וסמליו מציין באתוס האינדונזי את לידתה של התנועה הלאומית האינדונזית.

המוסלמים (umat), וחזון בדבר כינונה של אינדונזיה כמדינה אסלאמית.

התודעה הפוליטית הגוברת באינדונזיה ועמה האקטיביזם הפוליטי המתחזק, לרבות כזה המתריס נגד השלטון הקולוניאלי, היו בין הסיבות שהביאו את ההולנדים לחדול מ"המדיניות המוסרית" בראשית שנות ה-20. עם זאת יש הטוענים, כי מדיניות זו הופסקה רק בתחילת שנות ה-30 על רקע המשבר הכלכלי העולמי. לפי טענה אחרת, ההולנדים נשארו מחויבים באופן עקרוני למדיניות זו עד לרגע שבו ירד למעשה המסך על שלטונם עם הכיבוש היפני של הארכיפלג. שלא במקרה החלה בשנים אלו להתגבש בארכיפלג גם קהילה יהודית קטנה. אמנם הייתה במקום נוכחות יהודית מזה זמן מה, אולם הדי צמיחתה של הציונות לא פסחו גם על דרום-מזרח אסיה וסייעו להפוך מקצת מאנשי הקהילה המתבוללת לבעלי עניין בציונות ולחזק את זהותם היהודית (ראו להלן את מאמרו של רותם קובנר).

הכיבוש היפני: קו פרשת-מים בעל כורחו

הכיבוש היפני של אינדונזיה במרס 1942 היווה שלב משמעותי במסכת כיבושיה של יפן בדרום-מזרח אסיה בשנים 1941-1945 והביא, באבחה אחת, לחיסולו של שלטון הולנדי בן למעלה מ-300 שנה. זמן לא רב לפני שקרס מול עוצמתה הצבאית של יפן דומה היה דווקא שמשטר זה מתחזק ומתבסס, לאחר שרק עשורים ספורים קודם הצליח להשלים את כיבושיו ולאחד תחת שליטתו הישירה את רוב הארכיפלג האינדונזי (להוציא את הסולטנויות של ג'וק'ג'קרטה [Yogyakarta] וסורהקרטה [Surakarta] שבאי ג'אווה, אשר הוכרו כמדינות חסות). אין ספק שהשליטה ההולנדית על כל הארכיפלג הקלה על היפנים, אך מבחינתם אינדונזיה הייתה רק חלק, אף אם חשוב ועשיר בחומרי גלם, מדרום-מזרח אסיה. בתוכניות השאפתניות של בוני האימפריה היפנית, יועד לאזור רחב זה תפקיד של מחסן אספקה ומקור לידיים עובדות בשביל משק אוטרקי בשליטה יפנית, שגבולותיו כללו את כל מזרח אסיה ואף מעבר לה, מסיביר בצפון ועד אוסטרליה בדרום, מהוואי במזרח ועד הודו במערב (על כך ראו להלן את מאמרו של מירון מדזיני). אפשר להניח כי זמן לא רב קודם היה תרחיש שכזה נחשב דמיוני בעיני יפנים רבים, שלא לדבר על התנועה הלאומית האינדונזית שייחלה להיעלמות המשטר הקולוניאלי ההולנדי. לכאורה, לא היה בחילופי השלטון שינוי מהותי מבחינת האינדונזים – הקולוניאליזם ההולנדי הומר במשטר יפני דומה, שגרם סבל רב לרבים מבני המקום, לרבות עבודות כפייה בהיקף רחב (ראו להלן את מאמרה של אילה קלמפרר-מרקמן). אולם הכיבוש היפני, כך הסתבר בדיעבד, היה קו פרשת-מים בין קולוניאליזם אירופי לעצמאות מדינית, ומבחינת ההיסטוריה האינדונזית היה מעין שער לעידן חדש. כיבוש

זה, כמו הצלחותיה הצבאיות האחרות של יפן בדרום-מזרח אסיה, ניפץ דימוי מקומי של הקולוניאליזם המערבי כחסין ויציב. יתר על כן, יפן – כלומר אומה אסיאנית – היא זו שהוכיחה את שברירותו.

בתקופה הקצרה שבה שלטו באינדונזיה, ניסו השלטונות היפניים לשנות את הסדרים במושבה. באופן סמלי, הם פתחו בשינוי שמה של הבירה בטביה לג'קרטה. אך חשוב מכך, בחודשים הראשונים לשלטונם הם שלחו את האוכלוסייה ההולנדית, זו שהייתה עד לא כבר במרום הסולם, וכן חלק ניכר מהקהילה היהודית במקום, למחנות הסגר (ראו להלן מאמרו של רותם קובנר). ואם לא די בכך, הכיבוש היפני, שביקש להטביע את רישומו במגוון תחומים, לרבות משפט וחינוך, חולל למעשה שינויים רדיקליים בעלי השלכות על מבני הכוח החברתיים והפוליטיים בעיקר בג'אווה. אך בה בעת הייתה זו יפן, מתוך רצון לגייס לצדה תמיכה מקומית, שחיצקה אליטות מקומיות חדשות, הן בעלות זהות אסלאמית מובהקת והן כאלה שהזדהו כחילוניות. כך האיצו ארגונים המוניים שהקימו היפנים את גיבושה של שכבה לאומית חדשה, הודות לקשר שנוצר בין פעילים הפרושים על פני רחבי הארכיפלג. יתר על כן, מתוך אינטרס גובר לזכות באהדת האוכלוסייה המקומית על רקע הבנה כי תמונת המלחמה באסיה משתנה לרעתה ומאיימת גם על אחיזתה באינדונזיה, וכן על רקע גילויי מרי גוברים באי ג'אווה, החלו היפנים להצהיר על כוונתם להעניק עצמאות לאינדונזיה. הם עשו זאת באיחור ובהיסוס ונמנעו מלהזמין את מנהיגי התנועה הלאומית האינדונזית לכינוס הפומבי של "ועידת אסיה הגדולה" שכונסה בטוקיו בסוף שנת 1943 בנוכחות נציגים מבורמה, תאילנד, הפיליפינים, מדינת החסות במנצ'וריה, הממשלה הסינית שפעלה בחסות יפן, ומנהיגי "הצבא הלאומי ההודי". בנוסף, מתוך הבנה בדבר הצורך לתגבר את כוחם הצבאי במקום, וגם כמהלך המכוון לחיזוק נאמנותה של האוכלוסייה המקומית, הקימו היפנים מיליציה מקומית (PETA) ולצרכיה אימנו וחימשו צעירים מוסלמים, שמקצתם היו מזוהים במובהק עם ארגונים אסלאמיים. היה בכך מהלך משמעותי לגבי בני המקום שחתרו לעצמאות לאומית וכן התרחשות חשובה לדידו של הרוב המוסלמי; שהרי הצבא הקולוניאלי ההולנדי, שגייס את אנשיו בעיקר מבני המקום, הקפיד שרובם יבואו מאזורים נוצריים.

יתר על כן, במרס 1945 כוננו היפנים גוף המורכב מכל מנהיגי הזרמים המרכזיים בג'אווה שיתמקד בפעילות מכינה לעצמאותה של אינדונזיה. כפי שיובהר בהמשך, דיונו של גוף זה, על מגוון המחלוקות והדעות, מילאו תפקיד חשוב בעיצוב דמותה הפוליטית של המדינה החדשה. בד בבד עם דיונים אלה ועל רקע תבוסות צבאיות גוברות, התגברה כנראה גם ההבנה היפנית בדבר הצורך להזדרז ולהעניק עצמאות לאינדונזיה, מה גם שהתנועה הלאומית

האינדונזית נתפשה כאנטי־הולנדית. על אף שהזיכרון הקולקטיבי באינדונזיה לגבי תקופת הכיבוש היפני מבליט כיום את הסבל הנורא שנגרם לאוכלוסייה המקומית, על הרעב ועבודות הכפייה שגרמו לפי רוב האומדנים למותם של כארבעה מיליון בני־אדם, קשה שלא לראות את תרומתה של יפן לעצמאותה של אינדונזיה שנים ספורות לאחר מכן, כמו גם לעצמאותן של רוב המדינות שקמו אחרי תבוסתה בשטחים שכבשה בדרום־מזרח אסיה. אף־על־פי־כן, קשה לשער עד כמה הייתה יפן מוכנה להתקדם במימוש הרעיון, שהרי האירועים בזירת המערכה הצבאית התפתחו מהר יותר וב־15 באוגוסט נכנעה יפן ללא תנאי לבעלות הברית. יומיים לאחר מכן הכריזו מנהיגי התנועה הלאומית האינדונזית, סוקרנו (Sukarno, 1901–1970) ומוחמד האטה (Mohammad Hatta, 1902–1980), על עצמאותה של אינדונזיה. יפן אכן כבר לא שלטה בארכיפלג האינדונזי, אך גם אם בעל כורחה, היא מילאה ללא ספק תפקיד היסטורי חשוב בדרכה של אינדונזיה לעצמאות.

אינדונזיה העצמאית – איחוד הדרגתי

בהכרזה לא תמה הדרך להגשמת העצמאות, אלא היא רק בישרה את תחילתה. נוכח התעקשותה של הולנד להשיב לעצמה את אחיזתה ברחבי המושבה הגדולה ביותר שלה, התפתח מאבק עצמאות עקוב מדם שמוכר בנרטיב של המדינה האינדונזית כפרק ההרואי של "המהפכה האינדונזית" (Revolusi Indonesia). עקב התוהו ובוהו שהשתרר בתום מלחמת העולם השנייה חלפו שבועות אחדים עד שהכרזת העצמאות האינדונזית נודעה בכל רחבי הארכיפלג. ברם דווקא תקופה קצרה זו פתחה בפני מנהיגי התנועה הלאומית חלון הזדמנויות נדיר, שכן הכוחות של בעלות הברית, ובייחוד אלה של ההולנדים, היו תחילה חלשים מכדי להשליט סדר ואילו הכוחות המקומיים הצליחו להשתלט על נקודות מפתח אסטרטגיות, בעיקר באי ג'אווה. הידיעה על הכרזת העצמאות ועמה השמועות על ההצלחות הראשונות סחפו מגזרים נרחבים באוכלוסייה הילידית והחדירו בה רוח מהפכנית חסרת תקדים, אם כי בשולי הארכיפלג הייתה התמיכה מוגבלת מחשש מפני דומיננטיות ג'אונית מוסלמית או אנטי־אריסטוקרטית. כבר בתחילתו של המאבק לעצמאות פרץ גל של טרור, רובו לא מאורגן, נגד קבוצות "החוץ" בארכיפלג – בעיקר נגד המתישבים ההולנדים ששחררו זה עתה ממחנות ההסגר, האוכלוסייה האירואסיאנית, הסינים, וקבוצות נוצריות כגון תושבי האי אמבון – שהוביל בהמשך לפעולות תגמול אשר יחד גבו את חייהם של עשרות אלפי אזרחים מקרב שני הצדדים. אף שמפקד הכוחות הבריטיים שהוקצו להשתלטות על הארכיפלג ניסה להימנע מכניסה למרכזי האוכלוסייה הגדולים ולצמצם את החיכוך עם כוחות הממשלה

האינדונזית, פרצו באוקטובר 1945 קרבות ראשונים ובהדרגה השתלטו הכוחות של בעלות הברית על מספר ערים בג'אווה. הקרב על סורבאיה (Surabaya), העיר השנייה בגודלה בארכיפלג, שהתנהל ברובו בנובמבר אותה שנה, נחקק בזיכרון האינדונזי כאירוע ההרואי החשוב ביותר במהלך המאבק לעצמאות. המערכה על העיר הסתיימה אמנם באובדנה, אך הנכונות להקרבה והמאבק העיקש של הלוחמים האינדונזים במשך למעלה מחודש אל מול החיילים הבריטים, שנעזרו בלוחמים יפנים ובמטוסים, היה גורם חשוב בגיבוש המאבק הלאומי. אולם, על אף ההצלחות הראשונות, הצליח הצבא ההולנדי שהצטרף בהדרגה למערכה להחזיר לידיה את השליטה על הערים המרכזיות בג'אווה ובסומטרה, אם כי לא היה לו הכוח לעצור את הפעילות הצבאית מחוץ להן. ביולי 1947, לאחר כמה ניסיונות להגיע להסכם עם הממשלה האינדונזית תוך ויתורים חלקיים, פתחו ההולנדים במבצע צבאי רחב היקף (Operatie Product) שנועד להחזיר לידיהם את הארכיפלג במלואו. ההצלחה הראשונית לוותה במחאה בינלאומית ובהתערבות מצד מועצת הביטחון של האומות המאוחדות, ובתוך כחודש וחצי הוכרזה הפסקת אש. בדצמבר 1948 פתחו ההולנדים במבצע נוסף; הפעם הם הצליחו להשתלט על ג'וקג'קרטה, המעוז העירוני האחרון שנותר בידי הרפובליקנים בג'אווה ובסומטרה, ואף אסרו את רוב חברי הממשלה האינדונזית. היה זה ניצחון פירוס, שכן דעת הקהל העולמית נטתה עתה נגד הולנד שעה שאזרחיה במקום, מקצתם תושבי הארכיפלג במשך דורות, נטשו בהמוניהם את "גן העדן הטרופי" לשעבר. בלחץ אמריקני ונוכח לוחמת הגרילה הבלתי־מתפשרת של המקומיים, ניאותו ההולנדים לשוב למשא ומתן שהתנהל בהאג. עתה, למעלה מארבע שנים לאחר כניעת יפן, הם החלו להפנים כי למרות הצלחותיהם הצבאיות יהיה עליהם לוותר באופן סופי על המושבה בארכיפלג לאחר למעלה מ־300 שנים של שליטה וניצול.

המאבק על עצמאות אינדונזיה הסתיים סביב שולחן הדיונים. בדצמבר 1949 הכירה הולנד בריבונותה של המדינה האינדונזית, שנקראה אז "הרפובליקה של ארצות־הברית של אינדונזיה" (Republik Indonesia Serikat, ובקיצור RIS), על השטח שהיה מזוהה כ"הודו המזרחית ההולנדית". הטריטוריה של המדינה החדשה לא כללה את חבל הארץ, שהיה מוכר אז בשם "גינאה החדשה ההולנדית" (Netherlands New Guinea, בהולנדית: Nederlands-Nieuw-Guinea), בחציו המערבי של האי הגדול. שתי המדינות הסכימו כי סוגיה זו שבמחלוקת תידון ביניהן בעתיד. אך עד מהרה בעיה פתוחה זו החריפה מאוד את יחסיהן, זאת בשל סירובה של הולנד לכל ויתור בנושא. כתוצאה מכך הודיעה אינדונזיה בשלהי 1957 על סילוק כ־46 אלף אזרחי הולנד שעדיין התגוררו בה והלאימה חברות ועסקים הולנדיים. לדידה של אינדונזיה זו הייתה סוגיה

עקרונית מהראשונות במעלה; לפי עמדת ההנהגה הלאומית, גבולות השליטה ההולנדית בסיום התקופה הקולוניאלית הם אלה שהגדירו את גבולותיה של אינדונזיה העצמאית; כלומר כל מקום שבו הייתה אחיזה הולנדית נחשב חלק בלתי-נפרד מהמדינה האינדונזית.

מעבר לגבולות אלה, היו גם טריטוריות נוספות בשליטה קולוניאלית אחרת שהאינדונזים לטשו אליהן את עיניהם: הפרובינציות של סבח (Sabah) וסראווק (Sarawak) וסולטנות ברונאי (Brunei) שבצפון האי בורנאו (הקריו קלימנטן [Kalimantan] באינדונזיה) שהיו בשליטת בריטניה, ומזרח טימור שהייתה בשליטת פורטוגל. על הראשונות ניהלה אינדונזיה מאבק מדיני וצבאי בעצימות נמוכה בתחילת שנות ה־60, ולמזרח טימור היא פלשה בשנת 1975 אחרי שממשלת ליסבון ויתרה על שליטתה בטרטוריה זו. עם זאת, הנוכחות ההולנדית הייתה המעיקה ביותר. רק בשנות ה־60 ותחת לחץ בינלאומי כבד, בעיקר מצד ארצות־הברית, נאלצו ההולנדים לסגת מסירובם ובשלהי אותו העשור צורפה "גינאה החדשה ההולנדית", הטריטוריה שבמחלוקת, באופן רשמי למדינה האינדונזית (החל משנת 2002 נקרא המחוז פפואה (Provinsi Papua)). מבחינת רבים באינדונזיה רק בנקודת זמן זו הסתיימה למעשה מלחמתם לעצמאות, משהושלמה השגת הריבונות על כל השטח.

עוד טרם תחילתה של המלחמה לעצמאות ועל סף הכרזת העצמאות ניצבה ההנהגה האינדונזית בפני הכרעות כבדות משקל באשר לעצם דמותה כקהילה פוליטית. כאמור, תחילת עיצובו של המסד הרעיוני של המדינה האינדונזית החל כבר במהלך הדיונים המקדימים בנושא עוד בשלהי הכיבוש היפני. אלה ביטאו את המחלוקת הרעיונית בין שתי גישות בסיסיות הנוגעות במישרין ליחסי דת ומדינה, גישות שהחלו להתבלט כבר בשנות ה־20 של המאה העשרים בצל השאיפה המתחזקת לעצמאות לאומית. האחת, שהייתה מרכזית בתנועה הלאומית, ביקשה לכוון את אינדונזיה על בסיס חילוני. האחרת הייתה של זרם אסלאמי דינמי שביקש לכוון את אינדונזיה כמדינה אסלאמית המושתתת על השריעה, ההלכה המוסלמית, או לפחות כמדינה בעלת צביון אסלאמי מובהק. חסידי המגמה החילונית ניצחו. הפילוסופיה או האידאולוגיה הקרויה פנצ'סילה (Pancasila; "חמשת העקרונות"), שנקבעה כמסד למדינה החדשה, היא חילונית במהותה ושמה דגש על לאומיות (אחדותה של אינדונזיה), דמוקרטיה, צדק חברתי ואנושיות. בה בעת קיים בה גם ממד רליגיוזי שאינו מעוגן בדת זו או אחרת, ולכן יש הנוטים לתאר אותה כפילוסופיה ניטרלית מבחינה דתית, שהרי כעיקרון הראשון שלה נקבע: "אמונה באל עליון אחד" (Ketuhanan yang Maha Esa). לשון אחר, חרף הדומיננטיות המובהקת של הרכיב האסלאמי במדינה, לאסלאם לא הוענק כל מעמד רשמי מועדף על פני דתות

אחרות שזכו גם כן להכרה רשמית מצד המדינה: קתוליות, פרוטסטנטיות, הינדואיזם, בודהיזם, ובשלב מאוחר יותר, עם נפילת המשטר הדיקטטורי בשנת 1998, גם הקונפוציאניזם, המזוהה עם המיעוט הסיני (אך לא היהדות ולא מספר רב של דתות של מיעוטים גדולים יותר).

גישה זו נשענת על הבנה בסיסית עמוקה, כי קיום פוליטי אינטגרטיבי בארכיפלג הענק מחייב גישה פלורליסטית, מה גם שגישה כזו תואמת מסורת תרבותית מקומית עמוקת-שורשים של פלורליזם וסובלנות דתיים הנטועה בעיקרה באי המרכזי, ג'אווה. כמו כן נקבע מוטו לאומי ולו בולטות בשיח הפוליטי והציבורי: "אחדות בתוך מגוון" (Bhinneka Tunggal Ika; בתרגום מילולי "רבים, אך אחד"). אין ספק, חרף לחצים רבים מצד חוגים אסלאמיים בעלי עוצמה להקמתה של אינדונזיה כמדינה אסלאמית, או למצער כבעלת גוון אסלאמי ברור, על-ידי השתתת חיי הרוב המוסלמי על ההלכה האסלאמית, המדינה האינדונזית הצעירה קיבלה הכרעה היסטורית ברורה היונקת ממסורת מקומית שורשית בדבר פלורליזם וסובלנות. ברם אי-אפשר להתעלם מכך, שבמציאות של המדינה האינדונזית, כפי שקרה לא פעם בארכיפלג האינדונזי גם לפני כינונה של מדינה זו, התגלו לא פעם סדקים ואף שברים במסורת זו ולא פעם דומה היה שהיא עומדת להתנפץ אל מול גלי המציאות. אך למרות הכול, האבות המכוננים של אינדונזיה הצליחו לגבש, בצומת דרכים מכריע ובנסיבות מורכבות, תפישה פוליטית ייחודית. זו שימשה בסיס לבניית מודל ייחודי הנותן מענה, מוצלח למדי בראייה היסטורית רחבה, לאתגר של יציקת מגוון אתני, תרבותי, לשוני ודתי בארכיפלג ענק אל תוך מקשה פוליטית לאומית אחת.

המאבק בקולוניאליזם המערבי והרב-תרבותיות, כמו גם התמיכה הבינלאומית הנרחבת, עודדו את מנהיגיה לפעילות מעבר לים. בשנת 1954 יצא ראש הממשלה של אינדונזיה לביקור בהודו, ובדיון עם ראש הממשלה ג'והרלל נהרו (Jawaharlal Nehru) העלו השניים את הרעיון לכינוס של מדינות אפריקה ואסיה. הרעיון החל לקרום עור וגידים במהרה ובתוך חודשים ספורים נפגשו ראשי הממשלה של אינדונזיה, הודו, פקיסטן, סרי לנקה ובורמה (כיום מיאנמר) בעיר בוגור (Bogor) שבקרבת ג'קרטה. בוועידה מצומצמת זו נקבעו עקרונותיה של ועידה גדולה בהרבה שתוכננה לעתיד וכן נקבעה רשימת המדינות המוזמנות, שכללה, בין השאר, את סין, טורקיה ואף את יפן, אך לא את ישראל (ראש הממשלה הפקיסטני התנגד להשתתפותה בתואנה שהדבר יגרום להתנגדות מצד מדינות ערב). ההיענות להזמנה הייתה גורפת ומידית ובאפריל 1955 נאספו בעיר בנדונג (Bandung) שבאינדונזיה נציגיהן של 25 מדינות מאסיה ומאפריקה, שמנו באותה עת כרבע ממדינות העולם והכילו למעלה ממחצית אוכלוסייתו. המטרה המרכזית של הוועידה הייתה לעודד שיתוף פעולה כלכלי ותרבותי בין המשתתפות

תוך הבעת מסר חריף נגד קולוניאליזם ונאו-קולוניאליזם, הן מצד המערב והן מצד הגוש הסובייטי. שש שנים לאחר מכן, ובהתבסס על עקרונות ועידת בנדונג, קמה תנועת המדינות הבלתי-מזדהות, שבה היה לנשיא סוקרנו תפקיד מפתח. הסכסוכים הרבים שפרצו במשך השנים הבאות בין חברות התנועה כרסמו בכוחה ואילו אינדונזיה, עם נפילתו של סוקרנו, צמצמה את הנטייה האנטי-מערבית וחזקה את קשריה עם מדינות האזור במסגרת "איגוד מדינות דרום-מזרח אסיה" (ASEAN) ומאוחר יותר גם ב"פורום לשיתוף פעולה כלכלי אסיה-האוקיינוס השקט" (APEC). עם זאת, מורשת בנדונג לא נשכחה ובמלאת יובל שנים למפגש ההיסטורי, נאספו באותה עיר ראשיהן של 106 מדינות לוועידת פסגה נוספת והכריזו על "שותפות אסיאנית-אפריקנית אסטרטגית חדשה" (NAASP), שלבד מעיסוקה בסוגיות שונות של שיתוף פעולה, הדגישה את הסולידריות עם פלסטין ואת התמיכה בהתפתחותה.

ברם, החשיבות הגוברת של אינדונזיה בזירה הבינלאומית לא פתרה בהכרח בעיות מבית. בדומה לתקופת השלטון הקולוניאלי וכמו במדינות רב-לאומיות אחרות שזה עתה קמו, גם באינדונזיה עמדה האחדות החדשה אל מול קריאת תיגר פנימית. במציאות המקומית המורכבת ניצבה המדינה הצעירה עד מהרה מול איום על עצם המסד הרעיוני שעליו הוקמה כאשר פרצו מרידות אזוריות תחת דגל האסלאם. אלה מוכרות בנרטיב ההיסטורי האינדונזי בשם מרידות דארול אסלאם (Revolusi Darul Islam). עוד בשנת 1948, שעה שהאינדונזים נלחמו בהולנדים למימוש עצמאותם, החלו מיליציות אסלאמיות במערב ג'אווה, בראשותו של קארטוסווירג'ו (Sekarmadji Maridjan Kartosuwirjo, 1905-1962), להינתק מסמכות ההנהגה של המדינה האינדונזית. הרקע המידי לצעדן של מיליציות אלה, שנטלו גם הן חלק במאבק בהולנדים ונהוג לזהותן כ"תנועת דארול אסלאם", היה הסכס הפסקת אש שנחתם בין הכוחות ההולנדיים לכוחות האינדונזיים. אחד מרכיביו המרכזיים של ההסכם כלל נסיגת כוחות אינדונזיים מעמדות שהחזיקו במערב ג'אווה. מיליציות אלו, שהגדירו את המאבק בהולנדים כג'יהאד, סירבו לסגת וגיננו את הדרך שבה ניהלה ההנהגה האינדונזית בראשות סוקרנו את המערכה, כשהן מכנות אותה נרפית ופשרנית. אולם המשבר לא נגע רק לשאלות טקטיות. בבסיס העמדה האופוזיציונית ניצבו למעשה דחייה מוחלטת של הבסיס הרעיוני שעליו הוקמה המדינה החדשה ונחישות להיאבק למען כינונה של אינדונזיה כמדינה אסלאמית המבוססת על השריעה. כך, בעודן ממשיכות במאבק בהולנדים, קבעו המיליציות האסלאמיות את צבאה של המדינה האינדונזית הצעירה כיעד העיקרי למלחמה. מכאן ואילך התמקדו רוב מאמצייהן במאבק בצבא האינדונזי, ואילו הכוחות ההולנדיים היו בבחינת יעד משני.

באוגוסט 1949 הכריז קארטוסווירג'ו על הקמת "המדינה האסלאמית של אינדונזיה" (Negara Islam Indonesia, ובקיצור NII) בתחום השטח שהוחזק בידי כוחותיו במערב ג'אווה. כראש ישות פוליטית אסלאמית זו הוא העניק לעצמו את התואר אימאם. תנועתו המיליטנטית של קארטוסווירג'ו לא חדלה ממאבקה גם לאחר תום מלחמת העצמאות האינדונזית וההכרה של הולנד בריבונות המדינה האינדונזית. יתר על כן, המרד בשלטון המרכזי התפשט במהלך שנות ה-50 לחלקים נוספים של הארכיפלג האינדונזי וכלל מספר מרידות אזוריות, שכולן נקשרו בשם דארול אסלאם והיו שותפות לחזון להקמת מדינה אסלאמית שתכלול את כל שטחה של המדינה החדשה. בה בעת היה לכל אחת מהמרידות האזוריות אופי ייחודי משלה, שכן כל מרידה ביטאה מחאה חברתית ופוליטית המעוגנת באזור שבו התרחשה והייתה קשורה במידה רבה למצוקות המקומיות ולמורת הרוח מן השלטון המרכזי ומהדומיננטיות של הרכיב הג'אווני. עד דיכוי המוחלט בשנת 1962, עם הוצאתו להורג של מנהיגה הכריזמטי, קארטוסווירג'ו, הייתה תנועת דארול אסלאם בגדר איום של ממש על אושיות המדינה האינדונזית הצעירה. מאבקה נצרב עמוק בזיכרון הקולקטיבי הרשמי ובתודעה של רבים באינדונזיה כהמחשה לאיום הטמון בקנאות דתית המעוגנת בשאיפה לכונן את אינדונזיה כמדינה אסלאמית, וככזו מאיימת על עצם האפשרות של קיום יחדיו בארכיפלג האינדונזי, שהוא בית למגוון תרבותי, אתני ודתי ייחודי. מנגד, בעיני מוסלמים רדיקליים רבים כיום, ובייחוד בעיני המיליטנטיים שבהם, מאבקה של דארול אסלאם לא היה בבחינת מרד מגונה, אלא ג'יהאד מעורר השראה. דמותו של קארטוסווירג'ו נותרה אף היא נערצת בקרב רבים מהם.

ככלל, ההיסטוריה המוקדמת של המדינה האינדונזית העצמאית ידעה לא מעט סערות ותהפוכות, שעיקרן נוגעות למערכת הפנימית, אך לא לה בלבד; מאבקה של תנועת דארול אסלאם, כמו גם המחלוקת החריפה עם ההולנדים בשאלת "גינאה החדשה ההולנדית", הן מהבולטות בסערות שידעה אז אינדונזיה, אך ודאי שלא היחידות שנחקקו בדפי ההיסטוריה שלה. לא מעט מהן התרחשו בשני העשורים הראשונים לקיומה של המדינה האינדונזית. המתרחשות הגוברת על רקע סוגיית "גינאה החדשה ההולנדית" החריפה מאוד גם מתחים בזירה האינדונזית הפנימית. בין השאר, גאה המתח בין ההנהגה השלטת לבין "המפלגה הקומוניסטית של אינדונזיה" (Partai Komunis Indonesia, PKI). מפלגה זו, שהייתה אז הבולטת בין גורמי האופוזיציה הפוליטית, האשימה את המשטר בהעדר עמדה תקיפה דיה נוכח ההולנדים, בבחינת כניעה לאימפריאליזם מערבי. בסערות התקופה הנדונה בולטים גם גילויים מגוונים של אופוזיציה לשלטון המרכזי ואף גילויי בדלנות. אלה ניוזנו במידה רבה מהתרעומת על הדומיננטיות הפוליטית

של האי ג'אוה כמו גם מטענות, בעיקר באזורי הפריפריה, בדבר ניצול כלכלי על-ידי מרכז פוליטי זה. בנובמבר 1957 אף היה ניסיון התנקשות בחייו של סוקרנו.

אירועים והתפתחויות אלה ואחרים עומדים גם ברקע בחירתו של סוקרנו לנטוש באורח הדרגתי את הדפוס השלטוני בעל המאפיינים הפרלמנטריים הדמוקרטיים לטובת מה שהוגדר כ"דמוקרטיה מודרכת" (Demokrasi Terpimpin), אך בפועל היה דפוס של משטר אוטוריטרי. את המתכונת החדשה שאומצה בשלהי שנות ה-50 הציג סוקרנו כהולמת הרבה יותר את האופי הלאומי של אינדונזיה מאשר פוליטיקה פרלמנטרית המונהגת על-ידי מפלגות, תפישות ליברליות ואינדיבידואליזם מערבי. מתכונת זו קשורה באופן הדוק בשמו של סוקרנו, והפרק הפוליטי של "הדמוקרטיה המודרכת" הגיע לסיומו שנים ספורות מאוחר יותר בצלן של התפתחויות דרמטיות, המהוות פרק כשלעצמו, אפל במיוחד, בהיסטוריה של המדינה האינדונזית. תחילתו של פרק זה בסוף ספטמבר 1965 ברצח שישה גנרלים מצמרת הצבא, רצח המתואר בסיפור ההיסטורי הרשמי כחלק מניסיון הפיכה שעשתה "תנועת ה-30 בספטמבר" (Gerakan 30 September), או בקיצור (G30S), שחבריה היו אנשי צבא. ניסיון ההפיכה דוכא בעיקרו תוך שעות ספורות, אך בעקבותיו וכתוצאה מהפניית אצבע מאשימה כלפי המפלגה הקומוניסטית האינדונזית כעומדת מאחורי רצח הגנרלים וניסיון ההפיכה, התפתח מרחף דמים אנטי-קומוניסטי, ששטף את אינדונזיה והביא לרציחתם של המונים – יש האומדים את מספרם בכמיליון וחצי בני-אדם – שרובם לא היו קשורים למפלגה הקומוניסטית. פרק זה חרוט עמוק בזיכרון הקולקטיבי האינדונזי ולו חלק מכריע ברתיעה עמוקה הקיימת גם כיום באינדונזיה מקומוניזם, ובתפישה רווחת בחברה האינדונזית הרואה בקומוניסטים דמות אויב. אירועי ספטמבר 1965 שימשו רקע לירידת סוקרנו, מהאבות המייסדים של אינדונזיה ומנהיגה הראשון, מבמת ההיסטוריה ולעלייתו לשלטון של סוהרטו (Suharto, 1921-2008). סוהרטו עבר משלטון סמכותי לשלטון רודני, חיזק את האחיזה של השלטון המרכזי, ביסס את מעמדה של האידאולוגיה הפוליטית, הפנצ'סילה, וכפה אותה על כל הארגונים במדינה, לרבות שני הארגונים האסלאמיים גדולי הממדים, "נאהדאטול עולמא" (Nahdatul Ulama), הידוע כ-NU) וארגון ה"מוחמדיה" (Muhammadiyah), ברוח הסיסמה שלפיה אידאולוגיה זו היא "העיקרון הבסיסי היחיד" (Asas Tunggal). בשם מדיניות זו דיכא המשטר, ובהצלחה לא מעטה, ביטויים פוליטיים של האסלאם כסותרים את רוח הפנצ'סילה. באותו אופן הצליח המשטר גם לאפשר מראית עין של קיום יחזיון של המגוון התרבותי, האתני והדתי במדינה. כך, למשל, נאסרו דיונים ציבוריים בכל הנוגע לאתניות, דת, גזע ויחסים חברתיים, ועמם נאסרו גם פולחנים סיניים, שימוש בשמות סיניים והצגה לראווה

של שלטים או חומר מודפס בשפה הסינית. מנגד, סוהרטו קשר מוטיבים לאומיים בדבר פלורליזם וסובלנות דתית עם מסורת, ג'אווינה בעיקרה, הכוללת גם מסורת אסלאמית מקומית שהתאפיינה במשך דורות בפלורליזם רעיוני וארגוני. שלטונו השאפתני של סוהרטו גם דחף להישגים בתחום הפיתוח הכלכלי, הטכנולוגי והמדעי, וטיפח מנהיגות כלכלית מקצועית ושאפתנית הפתוחה לכלכלה העולמית. משטרו חיזק את האינטגרציה הפוליטית, לרבות באמצעות פיתוח והרחבה של מערכת חינוך על כל שלביה, שמטבע הדברים חיזקה את מעמדה של השפה האינדונזית (Bahasa Indonesia) כשפה לאומית הקושרת את דוברי השפות והדיאלקטים השונים.

תפקיד חשוב במיוחד בחיזוק האינטגרציה הפוליטית ואחידותו של השלטון המרכזי מילא הצבא האינדונזי. באופן כללי, עוצמתו של הצבא ומעמדו המיוחד במדינה התגלו בעיקר בתקופתו של סוהרטו, הגנרל שעלה בהפיכה עקובה מדם למשרת הנשיא השני של אינדונזיה. במשך רוב תקופת שלטונו התבלט הצבא בהשלטת כוחו הכופה של השלטון המרכזי. בתקופתו גם העמיקה מעורבות הצבא בפוליטיקה. מעורבות זו אף עוגנה בתפישה רעיונית בדבר "התפקיד הכפול" של הצבא (Dwifungsi). אכן, תקופת שלטונו של סוהרטו, המוכרת בהיסטוריה האינדונזית בשם "הסדר החדש" (Orde Baru), התאפיינה ביציבות שלטונית, סדר פנימי, פיתוח כלכלי וטכנולוגי ועמם בתהליכי שינוי חברתיים, למשל, האצת תהליכי עיור וגיבוש מעמד בינוני עירוני רחב, שחלק ממרכיביו נמנים עם סקטור פרטי השואב תאוצה מהשקעות כלכליות רבות בתעשייה מתקדמת ונחשף לכלכלה הגלובלית. מהטעם הזה, למשל, הצליחה להתפתח באינדונזיה חברה אזרחית חרף קיומו של משטר סמכותני. בסך הכול, הישגי משטרו של סוהרטו היו לא מעטים ורבים נהנו מהם. אך בצד כל אלה בלטו גם צללי המאיימים וחוליייו של המשטר, בראשם פגיעה קשה בזכויות האזרח ובחירויות הבסיסיות, באמצעות זרועות הכוח של המשטר. כמו כן בלטה השחיתות הרבה של הצמרת השלטונית. עם זאת, כל עוד היציבות הפוליטית וההישגים הכלכליים, שסייעו ברבות הימים לקדם את הכלכלה המקומית למקום ה-16 בעולם, היו מובהקים, נטה הציבור האינדונזי להבליג. בראשית שנות ה-90 החל להסתמן שינוי במגמה והתגלו בקיעים באחידותו של המשטר. סוהרטו, שביקש לייצב את שלטונו, אף החל לחזר אחר חוגים בעלי אוריינטציה אסלאמית פוליטית ולעודד מגוון צעדים שמחזקים סממנים אסלאמיים במדינה. אך בכל אלה לא היה כדי למנוע התנגדות גוברת למשטרו. שלא במקרה, היה זה דווקא המשבר הכלכלי הקשה בדרום-מזרח אסיה בשנת 1997 שחרף את גורל המשטר, שכן עם אובדן ההישגים הכלכליים כמו הוסרו עכבות רבות בציבור בשאלת הרווח וההפסד הגלומים בהיעלמותו של משטר סוהרטו. בעקבות מחאה

מסובכת ומאיימת, במידה רבה דווקא בגין היעלמותו של משטר סמכותי שהיטיב לשמור על יציבות ולהבטיח שקט פנימי באמצעות מדיניות של יד קשה. כך, עם היעלמו של משטר זה, ועוד בטרם התייצבה דיה המערכת השלטונית הדמוקרטית החדשה, עלו אל פני השטח מתחים בין-דתיים ואתניים שהתפתחו בחלקם לאלימות קשה והולידו מגמות בדלניות, גילויים גוברים של אסלאם רדיקלי מיליטנטי ואף גילויי טרור של קבוצות המתיימרות לפעול תחת דגל האסלאם.

כיום, כעבור עשור ומחצה, אפשר לומר שהדמוקרטיה הנבנית באינדונזיה הוכיחה יכולת מרשימה למדי לצלוח מכלול של קשיים ואתגרים ולרשום לזכותה מאפיינים בולטים של דמוקרטיה הלכה למעשה. כך בולטת ההצלחה לקיים בחירות דמוקרטיות שמאפשרות חילופי הנהגה סדירים. מעניין כי בחירות דמוקרטיות אלו כבר הוכיחו פעמים אחדות שרוב הציבור מעדיף להצביע בעד מפלגות הדוגלות במוצהר במסד הרעיוני המכונן, הפנצ'סילה, הדוגל כאמור גם בהפרדה בין דת למוסדות המדינה, מאשר בעד מפלגות בעלות סדר יום פוליטי אסלאמי, המבקשות, במפורש או במשתמע, לכוון את אינדונזיה כמדינה אסלאמית. ביטוי דמוקרטי מובהק הוא גם מדיניות

פוליטית גוברת מלב החברה האזרחית החדשה שנבנתה, באופן פרדוקסלי משהו, בתקופת שלטונו של סוהרטו ונוכח תביעה גוברת לדמוקרטיה, נאלץ הנשיא השני של המדינה לרדת מבמת ההיסטוריה במאי 1998 לאחר כ-32 שנות שלטון (ראו להלן את מאמרו של רן שאולי). אינדונזיה, שידעה סערות ותהפוכות רבות, החלה עתה עידן חדש של רפורמה פוליטית (Reformasi), שהייתה בעיקרה מעבר לדמוקרטיה ובנייתה.

בניית הדמוקרטיה השלישית בגודלה בעולם

בעלייתה של המדינה האינדונזית על נתיב דמוקרטי טמונים מספר רכיבים מסקרנים. בולטת בהם, למשל, העובדה שבאינדונזיה היו אלה מוסלמים המעוגנים באמונתם הדתית, ולא בעלי השקפת עולם חילונית מובהקת, כפי שאירע במדינות רבות, שהובילו את התהליך של בניית החברה האזרחית עוד בתקופת סוהרטו. בהמשך הם הובילו את המחאה הפוליטית ואת התביעה לכינונה של דמוקרטיה וכיום הם עמודי התווך של דמוקרטיה זו. בשנות המעבר הראשונות לדמוקרטיה דומה היה למשקיפים רבים, כי הניסיון הדמוקרטי האינדונזי עומד להתנפץ אל מציאות

כרך מודרני: ג'קרטה, 2013

לקריאה נוספת:

מולטאטולי, **מאקס האולאר או, מיכרזי הקפה של חברת-הסחר ההולנדית**, תרגם רן הכהן, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1998.

Robert Cribb and Colin Brown, **Modern Indonesia: A History since 1945**, London: Longman, 1995.

Cornelis van Dijk, **Rebellion under the Banner of Islam: The Darul Islam in Indonesia**, The Hague: Martinus Nijhoff, 1981.

Theodore Friend, **Indonesian Destinies**, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003.

Robert W. Hefner, **Civil Islam: Muslims and Democratization in Indonesia**, Princeton: Princeton University Press, 2000.

Tineke Hellwig and Eric Tagliacozzo (eds.), **The Indonesia Reader: History, Culture, Politics**, Durham: Duke University Press, 2009.

Douglas E. Ramage, **Politics in Indonesia: Democracy, Islam and the Ideology of Tolerance**, London: Routledge, 1997.

Anthony Reid, **To Nation by Revolution: Indonesia in the 20th Century**, Singapore: NUS Press, 2011.

Merle Calvin Ricklefs, **A History of Modern Indonesia: Since c. 1200**, 4th ed., Stanford: Stanford University Press, 2008.

Jean Gelman Taylor, **Indonesia: Peoples and Histories**, New Haven: Yale University Press, 2003.

Adrian Vickers, **A History of Modern Indonesia**, 2nd ed., Cambridge: University of Cambridge Press, 2013.

Mary S. Zurbuchen (ed.), **Beginning to Remember: The Past in the Indonesian Present**, Seattle: University of Washington Press, 2005.

מקורות האיורים:

Painting: Johan Braakensiek: תמונה בעמוד 7 מימין למעלה: (1858–1940)

Photo: Regeringsvoorlichtingsdienst: תמונה בעמוד 7 משמאל: Gift of J.M. Drees, The Hague. Courtesy of the Rijksmuseum

תמונה בעמוד 7 מימין למטה: א.ס.א.פ. קריאייטיב / Hipix / Alamy

תמונה בעמוד 10: א.ס.א.פ. קריאייטיב / StampCollection / Alamy

Photo: O. Kurkdjian (1851–1903). Courtesy of the Rijksmuseum

Painter unknown. Courtesy of the Rijksmuseum

תמונה בעמוד 18: צילום: פרופסור רותם קובנר

הדה-צנטרליזציה, המביעה נכונות של המרכז הפוליטי, בשונה באופן מובהק מהמשטר הריכוזי הקודם, להעביר לעם יותר כוח פוליטי ואחריות, באמצעות נציגיו במחוזות ובאזורי המשנה, לרבות העברת אמצעים כספיים לצורך זה. גם הצמצום במעורבותו של הצבא בפוליטיקה הוא עדות נוספת לאיכותה של הדמוקרטיה הנבנית. לכך אפשר לצרף גם את הצלחתה של אינדונזיה הדמוקרטית ליישב משברים ועימותים מקומיים בדרך של משא ומתן והסדר.

עם זאת אי-אפשר להתעלם מהחולשות והפגמים הקיימים במערכת הפוליטית הדמוקרטית החדשה. כך, למשל, עדיין לא השתרשה תרבות של השתתפות פוליטית אמתית מעבר למעשה החד-פעמי של הצבעה בקלפי. התרבות הפוליטית הנוכחית לוקה עדיין בגישה הפטרנליסטית שטופחה בתקופת המשטר הסמכותי ושוורשיה גם במסורות תרבותיות מקומיות. מכאן גם נוכחותם הבולטת של גנרלים לשעבר בפוליטיקה האינדונזית העכשווית, אולי כביטוי לנטייה בתרבות המקומית להעדיף דמויות סמכותיות וכריזמטיות ואולי גם עקב מעורבות הצבא בכלכלה. באופן דומה ניכר כי רוב המפלגות הן פטרנליסטיות באופיין ואינן עושות די לחינוך דור חדש על ערכים של השתתפות דמוקרטית. נקודת חולשה נוספת טמונה בעובדה שחוגים אסלאמיים שונים מנצלים את מדיניות הביזור לקידום חוקי עזר אסלאמיים ברמת השלטון המקומי. לא אחת חוקי עזר אלה פוגעים בבירור בערכים של סובלנות דתית, של פלורליזם, ושל זכויות נשים ומיעוטים.

כיוון שהמערכת הפוליטית הדמוקרטית מציעה מרחב להבעת דעות מגוונות ולתרגומן לפעילות פוליטית, מתאפשר גם לחוגים אסלאמיים רדיקליים כיום לבטא בקלות ניכרת ובקולניות עמדות קיצוניות ואנטי-פלורליסטיות, שאינן סובלניות לאחר ואף עוינות אותו, לרבות עמדות המתריסות כלפי עצם קיומו של המשטר הדמוקרטי במדינה. עמדות אלה מתורגמות גם למעשי איבה כלפי מיעוטים דתיים, מעשים שאינם מלווים בתגובה נחושה וברורה של זרועות השלטון. מנגד, בתחום המאבק בטרור, מגלה המשטר נחישות רבה ואף נוחל הצלחות מרשימות, אף כי הוא עדיין ניצב מול איומים פוטנציאליים לא מעטים. עם זאת, בראייה כוללת אפשר לומר, שאינדונזיה מציגה כיום מודל דמוקרטי ייחודי ומרשים למדי בהישגיו.

* * *

המחברים מודים לד"ר רן שאולי על הערותיו למאמר.